

BOLESŁAW PRUS
DE POP

Uit het Pools vertaald, toegelicht en
van een nawoord voorzien door
Karol Lesman

L.J. Veen Klassiek
Amsterdam/Antwerpen

De firma J. Mincel en S. Wokulski gezien door het glas van enkele flessen

IN HET BEGIN VAN 1878, toen de politieke wereld in beslag werd genomen door de Vrede van San Stefano*, de verkiezing van een nieuwe paus of de kansen op een Europese oorlog, toonden zowel de Warschause kooplieden als de intelligentsia uit de buurt van de Krakowskie Przedmieście* zich niet minder hartstochtelijk geïnteresseerd in de toekomst van de galanterieënzaak van de firma J. Mincel en S. Wokulski.

In een gerenommeerde eetgelegenheid, waar de eigenaren van linnengoedmagazijnen en wijndepots, fabrikanten van rijtuigen en hoedenmakers, solemnele gezinshoofden die van eigen fondsen leefden en huizenbezitters zonder betrekking zich voor het avondmaal hadden verzameld, werd evenveel over Englands bewapening gesproken als over de firma J. Mincel en S. Wokulski. Gehuld in wolken sigarenrook en hangend over flessen van donker glas sloten sommige burgers van deze wijk weddenschappen af op de overwinning of de nederlaag van Engeland, andere op het bankroet van Wokulski; sommige noemden Bismarck een genie, andere Wokulski een avonturier; sommige hadden kritiek op het gedrag van president Mac-Mahon, andere bekeerden dat Wokulski een verklaarde dwaas was, zo niet erger...

De heer Deklewski, een fabrikant van rijtuigen die zijn vermogen en positie te danken had aan standvastig arbeiden in dezelfde branche, alsook advocaat Węgrowicz, die al twintig jaar lang lid en beschermheer was van een en dezelfde liefdadigheidsinstelling, kenden Wokulski het langst en voorspelden het luidst diens ondergang. 'Ondergang en insolventie moeten,' zo sprak de heer Deklewski, 'wel het eindstation zijn van een man die niet aan één branche vasthoudt en geen respect toont voor de milde gaven van vrouwe Fortuna.' Advocaat Węgrowicz voegde aan elke al even diepzinnige sententie van zijn vriend op zijn beurt toe: 'Een dwaas! Een dwaas...! Een avonturier...! Józiu,

* Zie voor de met * gemarkeerde woorden de verklarende woordenlijst op p. 912

breng nog eens een biertje. En het hoeveelste flesje is dat?’

‘Het zesde, meneer de advocaat. Ik kom eraan...!’ antwoordde Józiu.

‘Het zesde al...? Wat vliegt de tijd...! Een dwaas. Een dwaas,’ mompelde advocaat Węgrowicz.

Voor de mensen die in dezelfde eetgelegenheid als de advocaat hun maaltijd gebruikten, voor de eigenaar ervan, de winkelbedienden en de loopjongens waren de oorzaak van het onheil dat Wokulski en zijn galanterieënzaak boven het hoofd hing, net zo helder als de gasvlammen die het lokaal verlichtten. Deze oorzaken lagen in een onrustig karakter, een avontuurlijk leven en ten slotte in de jongste handelwijze van iemand die, terwijl hij toch een aardige boterham verdiende en de mogelijkheid bezat om dit zo respectabele etablissement te frequenteren, vrijwillig had afgezien van bezoeken aan dit etablissement, zijn winkel aan de Goddelijke Voorzienigheid had overgelaten en in zijn eentje met alle van zijn vrouw geërfde contanten was afgereisd om in de oorlog tegen de Turken fortuin te gaan maken.

‘En misschien gaat hij dat nog doen ook... Leveranties aan het leger zijn een behoorlijk winstgevende handel,’ sprak de heer Szprot, een handelsagent die hier slechts incidenteel te gast was.

‘Hij gaat helemaal niks doen,’ antwoordde de heer Deklewski. ‘En ondertussen gaat een fatsoenlijke winkel naar de knoppen. Met leveranties verrijken zich enkel de Joden en Duitsers, wij Polen hebben daar geen kaas van gegeten.’

‘Misschien heeft Wokulski er wel kaas van gegeten?’

‘Een dwaas is hij! Een dwaas...!’ mompelde de advocaat. ‘Geef nog eens een biertje, Józiu. Het hoeveelste is dat...?’

‘Het zevende flesje, meneer de advocaat. Ik kom eraan.’

‘Het zevende al...? Wat vliegt de tijd, wat vliegt de tijd...’

De handelsagent, die uit hoofde van zijn functie behoefte had aan veelzijdige en uitputtende informatie over kooplieden, bracht zijn fles wijn en glas over naar het tafeltje van de advocaat en terwijl hij zijn zoete blik in diens betraande ogen verdronk, vroeg hij hem op gedempte toon: ‘Neemt u me niet kwalijk, maar... waarom noemt u Wokulski een dwaas...? Hebt u misschien trek in een sigaar...? Ik ken die Wokulski een beetje. Hij kwam bij mij altijd over als een gesloten en trots iemand. Bij een koopman is geslotenheid een deugd, trots een kwaal. Maar dat Wokulski neigingen zou hebben tot dwaasheid, dat heb ik nooit kunnen bespeuren.’

De raadsheer accepteerde de sigaar zonder speciale blijken van

dankbaarheid. Zijn roodaangelopen gezicht, omgeven door plukken grijs haar boven zijn voorhoofd, op zijn kin en aan zijn wangen, leek op dat moment op een in zilver gezette carneool.

‘Ik noem hem,’ antwoordde hij, traag een stukje van zijn sigaar afbijtend en hem opstekend, ‘ik noem hem een dwaas aangezien ik hem al... Wacht eens even... vijftien... zeventien... achttien jaar ken... Het was in het jaar 1860... We aten toen vaak bij Hopfer. Hebt u Hopfer gekend...?’

‘Nou en of...!’

‘Welnu, Wokulski werkte indertijd als bediende bij Hopfer en hij was toen al een eind in de twintig...’

‘In een comestibleszaak?’

‘Ja. En net als Józiu vandaag bracht hij mij toen bier, rollade à la Nelson...’

‘En van die branche is hij overgestapt op de galanterieënhandel,’ voegde de handelsagent toe.

‘Wacht u even, niet zo snel,’ onderbrak de advocaat hem. ‘Hij is inderdaad overgestapt, alleen niet naar de galanterieënhandel, maar naar de Voorbereidende School en daarna naar de Hoofdschool, begrijpt u... Hij moest zo nodig geleerde worden...’

De handelsagent begon op een manier die op verbazing duidde zijn hoofd te schudden.

‘Niet te geloven!’ zei hij. ‘Hoe komt-ie erop?’

‘Hoe? Nou gewoon, door banden met de Medische Academie, met de School voor Schone Kunsten... In die tijd was iedereen heetgebakerd en hij wilde niet onderdoen voor de anderen. Overdag bediende hij de gasten aan de toog en hield de rekeningen bij en ’s avonds studeerde hij...’

‘Geen beste bediening dus.’

‘Niet anders dan bij anderen,’ antwoordde de advocaat wat onwillig met zijn arm zwaaiend. ‘Maar bediende hij je, dan was hij, de driftkop, onvriendelijk: bij het minste of geringste gesproken woord fronste hij als een boef de wenkbrauwen... Het moet gezegd, we spaarden hem niet, en nog het kwaadst kon je hem krijgen als je hem “meneer de consiliarius” noemde. Eén keer heeft hij iemand zo van repliek gediend dat het weinig had gescheeld of ze waren op de vuist gegaan.’

‘En natuurlijk leed de handel daaronder...’

‘Integendeel! Want toen zich in Warschau het gerucht verspreidde dat een bediende van Hopfer de Voorbereidende School wilde gaan

volgen, gingen hele hordes daar ontbijten. Voornamelijk studenten-volk.'

'En is hij de Voorbereidende School ook gaan volgen?'

'Zeker, en hij heeft zelfs examen gedaan voor de Hoofdschool. Maar stelt u zich voor,' ging de advocaat verder en sloeg daarbij de handelsagent op de knie, 'in plaats van de opleiding af te maken, is hij nog voor het einde van het jaar van school gegaan...'

'Wat is hij gaan doen?'

'Welnu... Hij is met anderen gaan zaaien wat wij tot op de dag van vandaag oogsten, en zelf is hij uiteindelijk ergens in de buurt van Irkoetsk* terechtgekomen.'

'Niet te geloven!' verzuchtte de handelsagent.

'Dat is nog niet alles... In 1870 is hij met een klein kapitaal in Warschau teruggekeerd. Een halfjaar heeft hij naar een betrekking lopen zoeken, waarbij hij in een wijde boog om de handel in specerijen heen liep, die haat hij tot op de dag van vandaag, net zo lang tot hij zich ten slotte door protectie van zijn huidige zaakwaarnemer Rzecki wist binnen te werken in de winkel van mevrouw Mincel, die juist weduwe was geworden, en een jaar later is hij met het veel oudere mens getrouwd.'

'Geen verkeerde beslissing,' merkte de handelsagent op.

'Bepaald niet, nee. In één klap wist hij zich verzekerd van een bestaan en een werkomgeving waaraan hij rustig tot het eind van zijn leven voldoening zou hebben. Maar hij zat wel flink onder de plak bij dat mens!'

'Ja, ze kunnen er wat van...'

'En hoe!' ging de advocaat verder. 'Maar zie hoe het geluk hem toelachte. Anderhalf jaar terug moet het mens iets verkeerd hebben gegeten en is ze de pijp uit gegaan, en na vier jaar dwangarbeid was Wokulski zo vrij als een vogel en een aanzienlijke winkel en dertigduizend roebel aan contanten waar twee generaties Mincel voor hebben moeten werken rijker.'

'Dat noem ik nog eens geluk hebben.'

'Geluk hebben gehad,' corrigeerde de advocaat hem, 'maar hij heeft het niet gekoesterd. Een ander zou in zijn plaats met een deugdzaam meisje zijn getrouwd en in weelde hebben geleefd, want dat, meneer, wil vandaag de dag wat zeggen, een winkel met een reputatie en op zo'n uitstekende plek...! Maar de dwaas heeft de boel de boel gelaten en is in de oorlog zaken gaan doen. Hij moest zo nodig op miljoenenjacht, verduiveld nog aan toe!'

‘Misschien slaagt hij daar nog in ook,’ zei de agent.

‘Ja, ja!’ wond de advocaat zich op. ‘Józiu, geef nog eens een biertje. Denkt u dat hij in Turkije een nog rijkere dame aan de haak zal slaan dan wijlen mevrouw Mincel...? Józiu...!’

‘Ik kom eraan...! Hier komt het achtste...’

‘Het achtste?’ herhaalde de advocaat. ‘Dat kan niet. Wacht even... Eerst was daar het zesde, toen het zevende...’ mompelde hij met een hand voor zijn gezicht. ‘Het zou best kunnen dat dit het achtste is. Wat vliegt de tijd...!’

Ondanks de sombere voorspellingen van degenen die de dingen op nuchtere wijze beschouwden, raakte de galanterieënzaak van de firma J. Mincel en S. Wokulski niet alleen niet in verval, maar deed ze zelfs goede zaken. Het publiek, nieuwsgierig geworden door de geruchten over een naderend bankroet, begon in steeds groteren getale de winkel te bezoeken en nadat Wokulski Warschau had verlaten, begonnen Russische kooplieden zich voor de handelswaar aan te dienen. De bestellingen namen in aantal toe, er was sprake van een buitenlands krediet, wissels werden met de regelmaat van de klok betaald en in de winkel zag het zwart van de klanten die de drie bedienden nauwelijks aankonden: een spillebeen met blond haar die eruitzag alsof hij elk uur kon bezwijken aan de tering, de tweede was een donkerblonde jongeman met de baard van een filosoof en de gebaren van een vorst en de derde een dandy met een voor het schone geslacht dodelijk snorretje, die rook naar een chemisch laboratorium.

Noch de nieuwsgierigheid van het gemene volk echter, noch de fysieke en geestelijke kwaliteiten van de drie winkelbedienden, noch zelfs maar zijn gevestigde reputatie zouden de winkel van de ondergang hebben gered als de leiding ervan niet in handen was geweest van de vriend en plaatsvervanger van Wokulski, sinds veertig jaar medewerker van de firma, de heer Ignacy Rzecki.

HOOFDSTUK TWEE

Het bewind van een oude klerk

DE HEER IGNACY RZECKI woonde al vijftientig jaar in een kamertje naast de winkel. In die tijd had de winkel gewisseld van eigenaar en vloer, kasten en glas in de ramen, waren en winkelbedienden; maar de kamer van de heer Rzecki was altijd dezelfde gebleven. Hij had hetzelfde trieste raam dat uitkeek op dezelfde binnenplaats, achter hetzelfde traliewerk waaraan een misschien wel vijftientig jaar oud spinnenweb hing en een in elk geval vijftientig jaar oud gordijn dat ooit groen maar nu uit heimwee naar de zon verschoten was.

Bij het raam stond dezelfde zwarte tafel, bedekt met een kleed dat ook ooit groen was geweest, maar nu slechts vol vlekken zat. Daarop een grote zwarte inktpot met een grote zwarte zanddoos die aan hetzelfde onderstel zat vastgemaakt, een paar geelkoperen kandelaars voor talkkaarsen die niemand meer aanstak en een stalen snuiter waarmee niemand meer de pit bijknipte. Een ijzeren bed met een heel dunne matras, met erboven een nooit gebruikt dubbelloopsgeweer en eronder een koffer met gitaar die aan een kinderlijkst deed denken, een smalle met leer overtrokken canapé, twee eveneens met leer overtrokken stoelen, een grote metalen waskom en een kleine kast in cerise vormden het ameublement van deze kamer, die door zijn lengte en de erin heersende schemer eerder aan een graftombe deed denken dan aan een woning.

Net als de kamer waren sinds een kwarteeuw de gewoonten van meneer Ignacy niet veranderd.

's Ochtends werd hij steevast om zes uur wakker; dan lag hij nog even te luisteren of het op de stoel liggende horloge wel liep en keek hij naar de wijzers die samen één rechte lijn vormden. Hij wilde in alle rust opstaan, zonder veel omhaal, maar omdat hij koude voeten had en zijn enigszins verstijfde handen niet voldoende gehoorzaamden aan zijn wil, schoot hij plotseling overeind, sprong naar het midden van de kamer, rende na zijn slaapmuts op het bed te hebben geworpen naar de grote kom bij de kachel en waste zich daar van top tot teen,

snuivend en proestend als een volbloed op leeftijd die aan de paardenraces terugdacht.

Tijdens het ritueel van het afdrogen met een ruwe badhanddoek keek hij met plezier naar zijn magere kuiten en zijn behaarde borst en mompelde: 'En toch kom ik aan.'

In diezelfde tijd sprong zijn oude eenogige poedel Ir van de canapé en stond even later na kennelijk de laatste restjes slaap duchtig van zich te hebben afgeschud aan de deur te krabben, waarachter het noeste blazen in een samowar te horen was. Terwijl de heer Rzecki nog altijd doende was zich haastig te kleden, liet hij de hond naar buiten, zei goe-demorgen tegen de huisknecht, haalde een theepot uit de kast, vergistte zich bij het knopen van zijn manchetten, rende naar de binnenplaats om te zien wat voor weer het was, brandde zich aan de hete thee, kamde zonder in de spiegel te kijken zijn haar, en om halfzeven was hij klaar.

Nadat hij had omgezien of de stropdas wel om zijn hals hing en zijn horloge en portemonnee in zijn zakken zaten, haalde meneer Ignacy uit het tafeltje een grote sleutel tevoorschijn en opende licht gebogen daarmee plechtig de met ijzeren plaatwerk beslagen achterdeur van de winkel. Samen met de huisknecht ging hij naar binnen, ze ontstaken enkele gasvlammetjes en terwijl de huisknecht de vloer aanveegde, las meneer Ignacy uit zijn aantekenboekje door een knijpbril het rooster van die dag voor: 'Achthonderd roebel naar de bank brengen, aha...! Naar Lublin drie albums versturen, een dozijn portemonnees... Precies...! Naar Wenen een postcheque ter waarde van twaalfhonderd gulden*... Van het spoor de levering afhalen... De zadelmaker aanmanen vanwege het niet bezorgen van de koffers... Een bagatel...! Een brief aan Staś schrijven... Een bagatel...!'

Toen hij klaar was met lezen, stak hij nog wat vlammetjes aan en bij de weerschijn daarvan deed hij een ronde langs de waar in de vitrines en de kasten.

'Manchetknopen, spelden, portemonnees... goed zo... Handschoenen, waaiers, stropdassen... ja ja. Wandelstokken, parasols, reistasen... En hier, de albums, de necessaires... Die saffierblauwe is gisteren verkocht, natuurlijk...! Kandelaars, inktpotten, presse-papiers... Porselein... Ik ben benieuwd waarom ze die vaas hebben omgedraaid...? Zeker... Nee, hij is niet beschadigd... Poppen met haar, een theater, een carrousel... Voor morgen moeten we de carrousel maar in de etalage zetten, want de fontein is inmiddels zo alledaags geworden.

Een bagatel...! Het loopt al tegen achten... Ik wed dat Klejn de eerste zal zijn en Mraczewski de laatste. Natuurlijk... Hij heeft een of andere gouvernante leren kennen en heeft voor haar al een necessaire op rekening en met korting gekocht... Uiteraard... Zolang hij maar niet zonder korting gaat kopen en niet op rekening...'

Zo liep hij mompelend door de winkel, licht gebogen, met de handen in de zakken en de poedel achter hem aan. Zo nu en dan bleef het baasje staan om naar een of ander voorwerp te kijken en dan ging de hond op de vloer zitten en krabde met zijn achterpoot in zijn dikke, warrige haren en staarden de in een rijtje in een kast opgestelde poppen, klein, middenmaat en groot, met zwart en blond haar, hen met doodse ogen aan.

De gangdeur kraakte en daar was de heer Klejn, een broodmagere winkelbediende, met een trieste glimlach rond de blauwe lippen.

'Als ik het niet dacht, ik wist dat u de eerste zou zijn. Goedemorgen,' sprak meneer Ignacy. 'Paweł! Doof het licht en doe de winkel open.'

De huisknecht kwam naar binnen gesloft en draaide het gas dicht. Even later waren het gekras van deurgrendels en het gekletter van staven te horen en kwam het daglicht de winkel binnenvallen, de enige klant die de zakenman nooit teleur zal stellen. Rzecki ging aan zijn schrijftafel bij het raam zitten. Klejn nam zijn vertrouwde plek bij het porselein in.

'De patroon is nog niet terug, u hebt nog geen brief ontvangen?' vroeg Klejn.

'Ik verwacht hem half maart, hoogstens over een maand.'

'Als hij niet door een nieuwe oorlog wordt tegengehouden.'

'Staś... Meneer Wokulski,' corrigeerde Rzecki zich, 'schrijft dat er geen oorlog komt.'

'De koersen dalen anders wel, en ik las net dat de Engelse vloot de Dardanellen binnen is gevaren.'

'Dat zegt niks, er komt geen oorlog. Trouwens,' verzuchtte meneer Ignacy, 'wat kan ons een oorlog schelen waar geen Bonaparte aan deelneemt.'

'De Bonapartes zijn klaar met hun carrière.'

'Waarlijk...?' glimlachte meneer Ignacy ironisch. 'En ten faveure van wie mogen Mac-Mahon en Ducrot in januari die staatsgreep dan wel hebben gearrangeerd...? Geloof u me, meneer Klejn, het bonapartisme is een macht van formaat...!'

'Er is een grotere.'

‘En wat mag dat dan wel wezen?’ reageerde meneer Ignacy verbolgen. ‘Misschien een republiek met Gambetta...? Bismarck soms?’

‘Het socialisme...’ fluisterde de broodmagere winkelbediende terwijl hij zich achter het porselein verschool.

Meneer Ignacy plantte zijn knijpbril wat steviger op de neus en kwam op zijn stoel overeind, alsof hij in één beweging een nieuwe theorie wilde weerleggen die tegen zijn opvattingen indruiste, maar daarin werd hij gehinderd door de binnenkomst van een andere winkelbediende met een baardje.

‘Een goedendag, mijn waarde heer Lisiecki!’ wendde hij zich tot de nieuwkomer. ‘Een koude dag vandaag, nietwaar? Hoe laat mag het wel niet zijn in de stad, want mijn horloge loopt zeker voor. Volgens mij is het nog geen kwart over acht...?’

‘Het idee...! Uw horloge loopt ’s ochtends altijd voor en ’s avonds achter,’ antwoordde Lisiecki bits terwijl hij de rijp van zijn snor veegde.

‘Ik durf te wedden dat u gisteren een partijtje préférence hebt gespeeld.’

‘Reken maar. Dacht u soms dat ik er genoeg aan heb om de hele dag naar jullie galanterieën en naar uw grijze hoofd te kijken?’

‘Wel, mijnheer, ik ben liever een beetje grijzend dan kaal,’ zei meneer Ignacy verontwaardigd.

‘Het idee...!’ siste de heer Lisiecki. ‘Mijn kaalheid, als iemand die al wil zien, is een trieste familie-erfenis, maar uw grijze haren en norske karakter zijn de vruchten van de ouderdom die... ik zou willen respecteren.’

De eerste klant kwam de winkel binnen: een vrouw, gehuld in een ouderwetse mantel en een hoofddoek, die om een koperen kwispedoor vroeg. Meneer Ignacy maakte een diepe buiging en bood haar een stoel, terwijl de heer Lisiecki achter de kasten verdween en even later terugkwam om de cliënte met een waardige beweging het gewenste voorwerp te overhandigen. Vervolgens schreef hij de prijs van de kwispedoor op een briefje, gaf dat over zijn schouder door aan Rzecki en ging met de uitdrukking van een bankier die zojuist enkele tienduizenden roebels voor een liefdadigheidsdoel heeft gedoneerd, weer achter zijn toonbank staan.

De ruzie over de grijze haren en het kale hoofd was uit de wereld.

Pas rond negen uur kwam, of liever gezegd stormde de heer Mrazewski de winkel binnen, een mooie, blonde jongeman van iets over

de twintig, met ogen als sterren, een koraalrode mond en een snorretje als twee giftige stiletto's. Hij kwam in een wolk van geuren naar binnen gestoven en riep vanaf de drempel: 'Ik durf te wedden dat het al halftien is. Ik ben een losbol, ik ben een non-valeur, ik deug niet, maar kan ik het helpen dat mijn moeder ziek is en ik een dokter moest gaan halen. Ik heb er wel zes bezocht...'

'Zeker bij degenen wie u necessaires schenkt?' vroeg Lisiecki.

'Necessaires...? O, nee. Onze dokter zou nog geen speld aannemen. Hij is een deugdzaam man... Meneer Rzecki, is het echt waar dat het al halftien is? Mijn horloge is stil blijven staan.'

'Het is bij-na ne-gen uur...' antwoordde meneer Ignacy met de nodige nadruk.

'Pas negen uur...? Nou, nou, wie had dat gedacht! En ik had me nog wel voorgenomen om vandaag als eerste in de winkel te zijn, nog voor de heer Klejn...'

'Om vervolgens voor achten de winkel weer te verlaten,' bemoeide de heer Lisiecki zich ermee.

Mraczewski staaarde hem met zijn felblauwe ogen aan, waarin zich opperste verbazing aftekende.

'Hoe weet u dat...?' antwoordde hij. 'Nou zeg, erewoord, die man heeft een profetische gave! Inderdaad vandaag, erewoord... moet ik voor zeven uur in de stad zijn, al zou het me mijn leven kosten, al zou ik... er ontslag voor moeten nemen...'

'Begint u daar dan mee,' viel Rzecki uit, 'dan bent u nog voor elf uur vrij, wat heet, nu reeds, op dit moment, meneer Mraczewski. U zou graaf moeten zijn, geen verkoper, en het verbaast me dat u niet meteen voor dat beroep hebt gekozen, waarbij een mens altijd tijd heeft, meneer Mraczewski. Natuurlijk!'

'Kom, kom, u zult in uw tijd toch ook weleens achter de meisjes aan hebben gezeten,' zei Lisiecki. 'Waarom nu zo de moraalridder spelen.'

'Ik heb nooit ergens achteraan gezeten!' riep Rzecki uit terwijl hij met zijn vuist op zijn schrijftafel sloeg.

'Eindelijk komt hij ervoor uit dat hij al zijn hele leven een sukkel is,' mompelde Lisiecki tegen Klejn, die in een glimlach beide wenkbrauwen hoog optrok.

Een tweede klant betrad de winkel en verlangde overschoenen. Mraczewski liep op de man toe.

'De waarde heer wenst overschoentjes? Welke maat als ik vragen mag? Ach, de waarde heer weet het zeker niet meer! Niet iedereen

heeft de tijd om na te denken over de maat van zijn overschoenen, dat is onze taak. De waarde heer vindt het goed als we even passen...? Zou u zo vriendelijk willen zijn even op het krukje plaats te nemen? Paweł! Breng eens een handdoek, doe meneers overschoenen uit en veeg zijn schoenen af...'

Paweł kwam met een doek naar binnen gerend en wierp zich voor de nieuwkomer ter aarde.

'Maar meneer, neemt u me niet kwalijk...!' zei de verbouwereerde klant in een poging zich te verontschuldigen.

'Staat u me toe,' sprak Mraczewski snel. 'Dit is onze plicht. Volgens mij zijn deze goed,' ging hij verder, waarbij hij een paar met een touwtje aan elkaar gebonden overschoenen overhandigde. 'Schitterend, ze zien er fantastisch uit... de waarde heer heeft ook zo'n normale voet dat het ondenkbaar is dat je je in de maat zou kunnen vergissen. De waarde heer wenst zeker ook dat we zijn initialen erin aanbrengen... wat mogen dat voor lettertjes zijn...?'

'L.P.,' mompelde de klant, die het gevoel had kopje-onder te gaan in de bruisende spraakwaterval van de beleefde winkelbediende.

'Meneer Lisiecki, meneer Klejn, wilt u zo vriendelijk zijn de lettertjes aan te brengen. De waarde heer wenst dat de oude overschoenen worden ingepakt? Paweł! Veeg de overschoenen af en wikkel ze in wat vloeipapier. Of wenst de waarde heer misschien niet te worden gehinderd door een overbodige last? Paweł! Doe de overschoenen in de doos... Dat is dan twee roebel vijftig kopeke... Uw overschoenen met initialen zullen nu door niemand kunnen worden verwisseld, want het is hoogst onaangenaam om in plaats van net aangeschafte spullen ouwe troep aan te treffen... Twee roebel vijftig kopeke, te voldoen bij de kassa, met behulp van dit kaartje. Meneer de kassier, vijftig kopeke wisselgeld graag voor de waarde heer...'

Voordat de klant goed en wel was bekomen, had men hem de overschoenen al aangedaan, het wisselgeld teruggegeven en hem met diepe buigingen naar de deur begeleid. De cliënt bleef nog een tijdje op straat staan, gedachteloos starend naar de etalage waarachter Mraczewski hem een zoete glimlach en een stralende blik toewierp. Uiteindelijk maakte hij een wegwerpgebaar en vervolgde zijn weg, misschien wel denkend dat in een andere winkel overschoenen zonder initialen hem tien zloty* zouden hebben gekost.

Meneer Ignacy wendde zich tot Lisiecki en schudde zijn hoofd op een manier die getuigde van bewondering en tevredenheid. Mraczew-

ski zag deze beweging vanuit een ooghoek, liep tot bij Lisiecki en zei toen halfslordig: ‘Moet u nou toch zien, lijkt die oude van ons en profiel niet sprekend op Napoleon III? Die neus... die snor... dat puntbaardje...’

‘Dan toch op een Napoleon met galstenen,’ antwoordde Lisiecki.

Op deze grap reageerde meneer Ignacy afkeurend met een vertrokken gezicht. Overigens mocht Mraczewski die avond voor zeven uur vertrekken en een paar dagen later kreeg hij in het persoonlijk memorandum van Rzecki de volgende notitie: ‘Hij zat bij *De hugenoten** op de achtste rij stalletjes naast ene Matylda...???’

Hij zou troost kunnen putten uit de gedachte dat in datzelfde memorandum eveneens aantekeningen stonden over zijn beide andere collega’s, maar ook over de kassier, de bodes, ja zelfs over de huisknecht Paweł. Hoe kwam Rzecki aan al die details uit het leven van zijn medewerkers? Dat was een geheim dat hij aan niemand openbaarde.

Na eerst de kas te hebben overgedragen aan Lisiecki, die hij ondanks het voortdurende gebakkelei het meest vertrouwde, verdween meneer Ignacy rond één uur ’s middags naar zijn kamertje om er zijn bij een restaurant gehaalde middagmaal te nuttigen. Tegelijk met hem verliet Klejn de winkel en was om twee uur weer terug; vervolgens bleven hij en Rzecki in de winkel en gingen Lisiecki en Mraczewski eten. Om drie uur was iedereen weer op zijn plek.

Om acht uur ’s avonds werd afgesloten; de winkelbediendes gingen huns weegs en alleen Rzecki bleef achter. Hij deed de dagelijkse afrekening, controleerde de kas, stelde het werkplan op voor de volgende dag en ging bij zichzelf na: was alles gedaan wat vandaag gedaan had moeten worden? Voor elke verwaarloosde kwestie betaalde hij met lange slapeloosheid en naargeestige dromen over de teloorgang van de winkel, de prompte ondergang van de Bonaparte-dynastie en over het feit dat alles waar hij in het leven zijn hoop op had gevestigd, slechts flauwekul was.

‘Er komt allemaal niets van terecht! We zijn reddeloos verloren!’ verzuchtte hij dan, woelend in zijn harde beddengoed.

Verliep de dag goed, dan was meneer Ignacy content. Dan las hij voor het slapengaan *De geschiedenis van het Consulaat en het Keizerrijk** of de krantenknipsels die de Italiaanse oorlog van het jaar 1859 beschreven of haalde hij, wat niet zo heel vaak gebeurde, zijn gitaar onder zijn bed vandaan en speelde daarop de *Rákóczi**, met een tenor van twijfelachtige kwaliteit meezingend.

Later droomde hij dan van uitgestrekte Hongaarse laagvlakten, van donkerblauwe en witte lijnen van in rookwolken gehulde legers... De volgende dag had hij steevast last van een somber humeur en klaagde hij over hoofdpijn.

Tot de meer aangename dagen behoorde wat hem betreft de zondag; dan maakte hij immers de plannen voor wat er een week lang in de etalage moest komen, om vervolgens deze plannen uit te voeren.

In zijn opvatting waren de etalages niet alleen een samenvatting van het aanbod van de winkel, maar moesten ze ook de aandacht trekken van de voorbijgangers door ofwel de meest modieuze waar dan wel een prachtige uitstalling of een aardigheidje. De rechteretalage, die was voorbestemd voor de luxeartikelen, herbergde meestal een bronzen beeld, een porseleinen vaas, de volledige inrichting van een boudoirtafel, waaromheen albums, kandelaars, portemonnees, waiers lagen uitgesteld, aangevuld met wandelstokken, parasols en een ontelbaar aantal kleine maar elegante voorwerpen. In de met stropdassen, handschoenen, overschoenen en parfums gevulde linkeretalage nam meestal bewegend speelgoed een centrale plaats in.

Soms ontwaakte gedurende deze eenzame bezigheden het kind in de oude klerk. Dan haalde hij alle mechanische speeltjes tevoorschijn en stalde hij deze uit op tafel. Er was een beer die in een paal klom, er was een kraaiende haan, een muis die kon rondrennen, een trein die over rails reed, een circusclown die op een paard galoppeerde en nog een tweede clown met zich mee droeg, en enkele paartjes die een wals dansten op de tonen van een onduidelijk stukje muziek. Al deze figuren werden door meneer Ignacy opgedraaid en allemaal tegelijk in beweging gezet. En als de haan begon te kraaien en te klepperen met zijn stijve vleugels, als de dode paartjes dansten, waarbij ze voortdurend tegen elkaar op botsten en dan weer stilvielen, als de loden passagiers van het treintje zonder bestemming hem verbaasd begonnen aan te kijken, en als die hele poppenwereld bij het flakkerende gaslicht tot fantastisch leven kwam, begon de oude klerk met zijn hoofd leunend op zijn ellebogen stilletjes te lachen en mompelde hij: 'Hihi! Waar gaan jullie heen, reizigers...? Waarom haal je zulke halsbrekende toeren uit, acrobaat...? Wat heb je eraan om elkaar zo vast te pakken, dansers...? De veer loopt af en jullie gaan allemaal weer terug in de kast. Flauwekul, alles is flauwekul...! En als jullie konden denken, zouden jullie nog kunnen denken dat dit heel wat voorstelde...!'

Na deze en soortgelijke monologen pakte hij snel het speelgoed weer

in en liep hij geïrriteerd rond in de lege winkel met die smerige hond van hem achter zich aan.

‘Handel is flauwekul... politiek is flauwekul... flauwekul is die reis naar Turkije... flauwekul is het ganse leven waarvan we ons het begin niet meer herinneren en het eind niet kennen... Waar is de waarheid...?’

Aangezien hij zulke zinnen soms hardop en in de openbaarheid uitsprak, werd hij als een zonderling beschouwd en plachten serieuze dames met huwbare dochters te zeggen: ‘Dat komt ervan als een man vrijgezel blijft!’

Zijn huis verliet meneer Ignacy zelden en slechts voor korte tijd, en normaal gesproken slenterde hij dan wat door de straten waar zijn collega's of ander winkelpersoneel woonden. Dan trokken zijn lange, donkergroene Algerijnse mantel of zijn tabaksbruine colbert, zijn asgrijze broek met de zwarte streep en zijn vale hoge hoed, maar vooral ook zijn schuchtere gedrag alom de aandacht. Meneer Ignacy wist dat en kreeg daardoor steeds meer een hekel aan wandelen. Op zon- en feestdagen bleef hij liever urenlang in bed liggen kijken naar zijn getraliede raam, waarachter de grauwe muur te zien was van het naburige huis dat slechts gesierd werd door één enkel eveneens getralied venster, waarin soms een kuipje boter stond of het levenloze lichaam van een haas hing.

Maar hoe minder hij buiten kwam, des te vaker droomde hij van een verre reis naar het platteland of naar het buitenland. Steeds vaker doken in zijn dromen groene velden en donkere wouden op, waar hij zou willen ronddolen, terugdenkend aan zijn jonge jaren. Langzaam werd in hem het stomme verlangen naar die landschappen wakker, dus besloot hij onmiddellijk na de terugkeer van Wokulski ergens voor een hele zomer naartoe te gaan.

‘Tenminste nog één keer voor ik doodga, maar dan wel voor een paar maanden,’ zei hij tegen zijn collega's, die om onduidelijke redenen om deze projecten moesten lachen.

Vrijwillig gescheiden van mens en natuur, ondergedompeld in de woelige maar benauwende maalstroom van winkelbelangen, voelde hij almaar sterker de behoefte om met iemand van gedachten te wisselen. En omdat hij sommigen niet vertrouwd en anderen niet naar hem wilden luisteren en Wokulski er niet was, ging hij dus maar in gesprek met zichzelf en hield hij in het diepste geheim een dagboek bij.

HOOFDSTUK DRIE

Het dagboek van een oude klerk

‘...TOT MIJN SPIJT stel ik al enkele jaren vast dat er op deze wereld steeds minder goede klerken en verstandige politici zijn, daar ze zich allemaal door de mode laten leiden. Een eenvoudige klerk kleedt zich om het kwartaal in een nieuw model broek, draagt een steeds vreemdere hoed en zet elke keer weer anders zijn kraag op. Evenzo veranderen politici van geloof: eertijds geloofden ze in Bismarck, gisteren in Gambetta en vandaag in Beaconsfield, die nog niet zo lang geleden een Jodenman was.

Schijnbaar is men vergeten dat je je in een winkel niet behoort te hullen in moderne kragen, je mag ze hoogstens verkopen, want straks blijft de klant nog zonder waar en zit de winkel zonder klanten. Politiek daarentegen dient niet te steunen op fortuinlijke personages doch op luisterrijke dynastieën. Metternich was net zo beroemd als Bismarck en Palmerston beroemder dan Beaconsfield, en wie vandaag de dag herinnert zich die nog? Ondertussen heeft het geslacht Bonaparte onder het bewind van Napoleon I Europa op zijn grondvesten doen schudden, daarna onder Napoleon III, maar ook vandaag de dag, ook al verklaren sommigen het failliet, beïnvloedt het geslacht door zijn trouwe dienaren Mac-Mahon en Ducrot het lot van Frankrijk.

Jullie zullen zien wat de kleine Napoleon IV* nog zal presteren, die zich in het geheim bij de Engelsen bekwaamt in de oorlogskunst! Maar tot zover hierover. In dit geschrift wens ik namelijk niet over de Bonapartes te spreken maar over mijzelf, opdat bekend moge worden hoe goede klerken en zij het niet geleerde, dan toch zeker verstandige politici gevormd werden. Voor dit doel is geen academie vereist, maar een voorbeeld: thuis en in de winkel.

Mijn vader was in zijn jonge jaren soldaat en op latere leeftijd conciërge bij de Commissie van Binnenlandse Zaken. Hij liep kaarsrecht, had kleine bakkebaarden en een opstaande snor; hij droeg een zwarte halsdoek en had een zilveren oorknopje in.

We woonden in de Oude Stad, samen met een tante die voor amb-

tenaren linnengoed waste en verstelde. We bewoonden twee kamertjes op de vierde verdieping, waar we het niet rijk hadden, maar waar we wel veel vreugde kenden, althans ik. In ons woonvertrek was het meest in het oog springende object de tafel, waarop mijn vader na zijn thuiskomst van kantoor enveloppen plakte; bij mijn tante daarentegen werd de belangrijkste plaats ingenomen door de wastobbe. Ik herinner me nog dat ik op dagen dat het mooi weer was vliegers opliet op straat en als het regende in de kamer zeepbellen blies.

Aan de wanden bij mijn tante hingen niets dan heiligen; maar het mochten er dan een heleboel zijn, toch deden ze in aantal onder voor de Napoleons waarmee vader zijn kamer had versierd. Er was een Napoleon bij in Egypte, een tweede bij Wagram, een derde bij Austerlitz, een vierde bij Moskou, een vijfde op de dag van zijn kroning, een zesde in apotheose. En terwijl tante, geschokt door zoveel profane schilderijen, een messing kruisbeeld aan de muur had gehangen, had vader om – zoals hij zei – Napoleon niet te beledigen een bronzen borstbeeld van hem gekocht en dat ook een plaats boven zijn bed gegeven.

“Je zult nog zien, ongelovige,” lamenteerde tante. “Ooit zullen ze je voor die fratsen met pek besmeuren.”

“Ach wat...! De keizer zal het heus niet zover laten komen,” antwoordde vader.

Geregeld kregen we bezoek van oud-collega's van mijn vader: de heer Domański, die ook conciërge was, maar dan bij de Commissie van Financiën, en de heer Raczek, die in de *ulica** Dunaj een groentekraam had. Het waren eenvoudige lieden (de heer Domański was zelfs liefhebber van anisette), maar bedachtzame politici. Allemaal, tante niet uitgezonderd, beweerden ze met de grootste stelligheid dat Napoleon I weliswaar in gevangenschap was gestorven, maar dat de wederopstanding van het geslacht der Bonapartes slechts een kwestie van tijd was. Na de eerste Napoleon zou er een tweede komen en als het met die slecht zou aflopen, zou er een volgende komen, net zo lang tot de een na de ander voor orde in de wereld zou hebben gezorgd.

“Je moet altijd klaarstaan om gehoor te geven aan de eerste oproep!” placht mijn vader te zeggen.

“Want gij kent dag noch uur,” voegde de heer Domański daar dan aan toe.

En de heer Raczek spuwde ter beaming, pijp in zijn mond, tot in tantes kamer.

“O wee als u in mijn tobbe spuwt, dan zal ik het u laten voelen...!” riep tante.

“U edele mag dan willen me iets te laten voelen, maar misschien ben ik daar wel helemaal niet van gediend,” mompelde de heer Raczek en spuwde in de richting van de schoorsteen.

“Bij... wat een smeerlappen, die grenadiers!” zei tante boos.

“U edele was anders nooit vies van ulanen. Zo is mij ter ore gekomen...”

Later is de heer Raczek met mijn tante getrouwd...

...Omdat hij wilde dat ik gereed zou zijn als het uur der gerechtigheid zou aanbreken, werkte vader tevens aan mijn educatie.

Zo leerde hij me lezen, schrijven, enveloppen plakken, maar voor alles moest ik gedrild worden. Al in mijn vroege kindertijd, toen het hemd nog achter uit mijn broek stak, drilde hij me. Ik herinner me nog als de dag van vandaag hoe vader mij commandeerde: “Halve draai rechts!” of “Linkerarm vooruit – mars...!” om mij vervolgens aan de staart van mijn kleren in de gewenste richting te trekken.

Dat was nog eens strikt geleid onderricht.

Soms wekte vader me 's nachts en riep: “Te wapen...” en dan drilde hij me ondanks de verwensingen en tranen van tante en eindigde steevast met de zin: “Ignas, wees te allen tijde paraat, schobbejak, want we kennen dag noch uur... Onthoud dat God ons de Bonapartes heeft gezonden om orde in de wereld te scheppen... zolang er geen orde en gerechtigheid zijn, zal het testament van de keizer niet zijn nageleefd.”

Ik kan niet zeggen dat het onaantastbare geloof van mijn vader in de Bonapartes en de gerechtigheid gedeeld werd door zijn beide collega's. Soms sprak de heer Raczek, als de pijn in zijn been hem te veel werd, vloekend en steunend: “Ach, weet je, mijn beste, we wachten nu al zo lang op een nieuwe Napoleon. Ik begin al grijs te worden en takel af, en nog altijd is hij er niet. Nog even en we zitten als bedelaars aan de kerkpoort en als dan Napoleon komt, is het vast nog alleen om met ons de getijden te zingen.”

“Hij vindt vast wel jongeren.”

“Welke jongeren! De beteren onder hen hebben al voor ons de pijp aan Maarten gegeven en de jongsten zijn geen knip voor de neus waard. Er zijn er onder hen die nog nooit van Napoleon hebben gehoord.”

“Die van mij heeft anders wel van hem gehoord en zal hem zeker niet vergeten,” antwoordde vader met een knipoog naar mij.

De heer Domański werd nog somberder.

“De wereld gaat naar de haaien,” zei hij hoofdschuddend. “Het eten wordt almaar duurder, aan huur innen ze je ganse loon en wat de anisette betreft, zelfs daar wordt mee gesjoemeld. Vroeger werd je al vrolijk van een enkel glaasje en tegenwoordig ben je na een glas nog zo nuchter alsof je water hebt gedronken. Zelfs Napoleon zou hier geen gerechtigheid ten deel vallen.”

Waarop vader antwoordde: “Gerechtigheid komt er, ook zonder een Napoleon. Maar een Napoleon komt er.”

“Ik geloof er niets van,” mopperde de heer Raczek.

“En wat als hij toch komt...?” vroeg vader.

“Dat maken wij niet meer mee.”

“Ik maak dat vast nog mee,” antwoordde vader. “En Ignás des te meer.”

Toen werden vaders woorden al diep in mijn geheugen gegrift, maar pas door de latere gebeurtenissen kregen ze hun schitterende, haast profetische karakter.

Rond het jaar 1840 begon hij te sukkelen met zijn gezondheid. Soms ging hij voor een paar dagen niet naar kantoor en ten slotte moest hij blijvend het bed houden.

De heer Raczek bezocht hem dagelijks en op een keer fluisterde hij starend naar zijn magere handen en gelige wangen: “Hé, ouwe jongen, ik denk niet dat we die Napoleon nog zullen meemaken.”

Waarop vader in alle rust zei: “Ik ga niet dood voordat ik over hem heb gehoord.”

De heer Raczek knikte en tante wreef haar tranen weg in de gedachte dat vader onzin uitkraamde. Wat kon je anders denken, nu de dood op de deur klopte en vader nog steeds uitkeek naar Napoleon...

Het ging al heel slecht met hem, hij had het laatste sacrament al ontvangen, toen de heer Raczek een paar dagen later op een vreemde manier opgewonden bij ons kwam binnenvallen en midden in de kamer staande uitriep: “Weet je, ouwe jongen, we hebben een Napoleon...”

“Waar?” vroeg tante.

“Wat dacht je, in Frankrijk.”

Vader schoot overeind, maar viel meteen weer terug in zijn kussens. Hij stak alleen zijn hand naar me uit en me met een blik die ik nooit zal vergeten aankijkend, fluisterde hij: “Goed onthouden, jongen...! Dit moet je goed onthouden...”

En toen gaf hij de geest.

In mijn latere leven heb ik me ervan kunnen vergewissen hoe voorspellend de opvattingen van mijn vader waren geweest. Allemaal hebben we de tweede napoleontische ster gezien die Italië en Hongarije heeft wakker geschud; en hoewel hij boven Sedan weer begon te zakken, geloof ik niet in het definitief uitdoven ervan. Wat kan mij een Bismarck, een Gambetta of een Beaconsfield schelen! Onrecht zal over de wereld regeren zolang er geen nieuwe Napoleon zal opstaan.

Een paar maanden na het overlijden van mijn vader overlegden de heer Raczek en de heer Domański met tante Zuzanna over wat er nu met mij moest gebeuren. De heer Domański wilde me onderbrengen bij een van zijn burelen en me geleidelijk laten opklimmen tot ambtenaar; tante was meer een voorstander van een ambacht en de heer Raczek was voor de groentebranche. Maar toen mij werd gevraagd waar mijn voorkeur naar uitging, antwoordde ik: “In een winkel werken.”

“Wie weet is dat nog wel het allerbeste,” merkte de heer Raczek op. “En waar zou je verkoper willen worden?”

“In die winkel aan de Podwale, waar in de deuropening een ruitersabel hangt en in de etalage een kozak staat.”

“Ik weet wat hij bedoelt,” bemoeide tante zich ermee. “Hij wil bij Mincel gaan werken.”

“Het valt te proberen,” sprak de heer Domański. “We kennen Mincel immers allemaal.”

De heer Raczek spuwde ter beaming tot in de schouw.

“O God allemachtig,” kreunde tante. “Straks spuwt die lummel nog op mij, nu mijn broer er niet meer is... Oei! Ongelukkige wees die ik ben...!”

“Het is me wat!” begon de heer Raczek. “U edele zou ook moeten trouwen, dan hoeft u geen wees meer te zijn.”

“En waar vind ik zo’n idioot die mij zou willen?”

“Nou, wie weet wil ik wel met u edele trouwen, want ik heb niemand die me kan insmeren,” mompelde de heer Raczek, diep naar de grond buigend om de as uit zijn pijp te kloppen. Tante moest ervan huilen en toen sprak de heer Domański: “Waarom zo om de hete brij heen draaien. U edele hebt niemand om voor u te zorgen en hij heeft geen huishoudster... trouw toch en ontferm jullie over Ignas, en je hebt er meteen een kind bij. En nog een goedkoop kind ook, want Mincel geeft hem kost en inwoning, jullie hoeven hem alleen te kleden...”